

RECENZIJE, PRIKAZI I INFORMACIJE O PUBLIKACIJAMA – REVIEWS AND INFORMATION ON PUBLICATIONS

Lada Duraković – Marijana Kokanović Marković: *Franz Lehár – Kapelnik Carske i kraljevske mornarice u Puli (1894-1896)*, Pula: Povijesni i pomorski muzej Istre – Museo storico e navale dell'Istria, 2020, 166 str., ISBN 978-953-7695-15-6

Monografija *Franz Lehár – Kapelnik Carske i kraljevske mornarice u Puli (1894-1896)* autorica Lade Duraković i Marijane Kokanović Marković sustavno i pregledno prikazuje glazbene dirigentske i skladateljske aktivnosti austrougarskog umjetnika Franza Lehára te na zanimljiv način osvjetljava glazbeni život Pule krajem 19. stoljeća. Ovu sintezu arhivskih istraživanja objavio je Povijesni i pomorski muzej Istre – Museo storico e navale dell'Istria uz financijsku potporu Istarske županije / Regione Istriana, Upravni odjel za kulturu i zavičajnost / Assessorato alla cultura e territorialità i Grad Pula / Città di Pola.

Arti musices u broju 50/1-2 iz 2019. godine već je objavio inicijalne rezultate istraživanja istih autorica u znanstvenom radu naslovljenom Pulsko razdoblje Franza Lehára (1894-1896), a ova monografija sveobuhvatna je dosadašnja spoznaja o dvogodišnjem djelovanju Franza Lehára u Puli u vremenu kada je Pula bila austrougarska carska ratna luka.

Iako se desetljećima u našim krajevima na spomen imena Franza Lehára i operete *Vesele udovice* s ponosom evociralo to kako je mladi časnik i skladatelj boravio u Puli, vodio mornarički orkestar i skladao, tek je s detaljnim arhivskim istraživanjem autorica Lade Duraković i Marijane Kokanović Marković u ovoj monografiji na znanstveni način obrađeno ovo, po mnogo čemu, specifično povijesno razdoblje, kako za samoga Lehára, tako i za pulsku glazbenu prošlost kraja 19. stoljeća.

U prilog vrijednosti ove monografije ide i spoznaja da je poseban izazov istraživanja bila rekonstrukcija repertoara Mornaričkog orkestra u vrijeme kada ga je vodio mladi kapelnik Lehár jer sačuvanih programa iz navedenog razdoblja gotovo i nema. Stoga se znanstveni rad temeljio na detaljnom iščitavanju lokalnih glasila poput *L'Eco di Pola*, pa se izdvajanjem naslova izvođenih skladbi po objavljenim datumima kreirao popis izvedenih naslova koji se zatim analizirao i usustavio s obzirom na žanr.

Poseban znanstveno-kulturološki i muzikološki zadatak za autorice bio je ustanoviti kako je jedan multietnički grad, kao što je bila Pula sa žiteljima talijanske, austrijske, mađarske i slavenske provenijencije na kraju 19. stoljeća, utjecao na Lehárovo skladanje u navedenom razdoblju te sastaviti maksimalno točan i precizan popis skladbi nastalih u Puli s točnim nazivima i opusima. Navedeni zadatak, kako ističu autorice, bio je poseban izazov s obzirom na oprečne informacije u dosadašnjoj literaturi.

Time ova monografija ima vrijednost referentnog i recentnog muzikološkog djela o skladatelju Franzu Leháru, u kojem su autorice uvidom u arhivsko gradivo, rukopise i objavljene skladbe te novinske napise na talijanskom i na njemačkom jeziku na pregledan način rekonstruirale prošlost te ispričale zanimljivu i privlačno čitljivu priču o kapelniku, skladatelju i gradu koji danas samo u snovima pamti čaroliju svoje bogate glazbene prošlosti.

Biografske informacije o autoricama smještene su na samom kraju monografije, no uvidom u iste moguće je uočiti, s jedne strane, širinu interesa obiju autorica, ali i komplementarno nadopunjavanje u pojedinim specijalizacijama autorica, s druge strane, koje su se znanstveno susrele na glazbenopovijesnoj istraživačkoj temi o jednome skladatelju u precizno omeđenom razdoblju jednoga segmenta njegova života i glazbenog djelovanja.

Lada Duraković, i sama podrijetlom iz Pule gdje je i inicijalno glazbeno obrazovanje stekla u rodnome gradu glazbenom se poviješću kojeg bavi cijeli svoj dosadašnji istraživački vijek, muzikološko znanje usvojila je diplomom na Odsjeku za muzikologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Ljubljani te je magisterij i doktorat stekla na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Prvo radno iskustvo kao urednica glazbenog programa stjecala je na Hrvatskom radiju – Radiju Pula, a od 2011. godine svoja muzikološka znanja, istraživačka i medijska iskustva prenosi studentima Muzičke akademije u Puli, danas u statusu izvanredne profesorice. Upravo je područje njezina znanstvenog interesa kao što je glazbena prošlost Pule te suodnos ideologije i glazbe u 20. stoljeću došlo u dodir sa znanstvenim interesima Marijane Kokanović Marković, izvanredne profesorice na Katedri za muzikologiju i etnomuzikologiju Akademije umetnosti Univerziteta u Novom Sadu, koja se bavi glazbom 19. stoljeća, posebno popularnim žanrovima kao što su bili salonska i vojna glazba te opereta u srpskim, balkanskim i europskim okvirima. Marijana Kokanović Marković svoja je muzikološka znanja i sve

stupnjeve obrazovanja (diploma iz Muzičke pedagogije i muzikologije te magisterij i doktorat iz muzikologije) stekla na Akademiji umetnosti Univerziteta u Novome Sadu, usavršavala se u Beču i u Leipzigu te je gostovala kao profesor na Institutu za muzikologiju Univerziteta u Heidelbergu. Znanstveni interes za salonsku i vojnu glazbu te za operetu uz članstvo u udruženju Arbeitsgemeinschaft für die Musikgeschichte in Mittel- und Osteuropa (Leipzig) doveli su do suradnje dviju znanstvenica na temi vojnog kapelnika Franza Lehára te istraživanja njegova opusa nastalog za vrijeme časničkog dvogodišnjeg boravka u Puli, tadašnjoj carskoj ratnoj luci.

Koncepcijski, autorice su monografiju razdijelile u pet tematskih poglavlja nakon kojih slijedi pet priloga te iscrpan popis izvora, literature, kratica i slikovnih priloga.

U uvodnome dijelu naslovljenom *Biografska skica* prikazani su biografski podatci Franza Lehára mlađeg, koji je bio najstarije od šestoro djece u braku Franza Lehára starijeg i Christine Neubrandt. Odmah privlači pozornost Lehárovo glazbeno obrazovanje koje je mladi skladatelj stjecao od najmlađih dana: prvu poduku dobio je od svojega oca, već sa šest godina zabilježeni su njegovi prvi skladateljski pokušaji, a već s dvanaest godina upisuje Praški konzervatorij. Uz učenje violine i teorije zanimljivost je da ga je prema skladateljskom radu usmjeravao i sam Antonin Dvorák. Prije dolaska u Pulu 1894. godine zaposlio se kao kazališni violinist u današnjem Wuppertalu te je sudjelovao i u glazbenom radu 50. pukovnije u Beču, koju je vodio njegov otac. Slijedila je dvanaestogodišnja karijera u vojnoj glazbi na trima lokacijama, nakon čega slijede Pula (dvogodišnje razdoblje predmet je ovoga istraživanja), zatim Trst, Budimpešta i Beč. Iz vojne službe Lehár je izašao s trideset i jednom godinom i posvetio se opereti, po čemu je i danas najzapamćeniji.

Biografski podatci slijede i Lehárovu izdavačku djelatnost, skladanje za filmsku glazbu, kao i njegova najveća operetna ostvarenja na vrhuncu s operetom *Giu-ditta*, koju je 1934. godine napisao za bečku Državnu operu.

Posebnu vrijednost tekstova u monografiji čini bogatstvo izvora i popratnih podataka koji u bilješkama nadopunjuju čitateljsku spoznaju o povijesnim pojmovima, o vojnoj terminologiji te o biografskim podacima osoba koje se spominju u rasvjetljavanju Lehárova vremena, kao i o mjestima koja danas bilježe memoriju na operetnoga skladatelja koji ravnopravno stoji uz Jacquesa Offenbacha i Johanna Straussa mlađeg.

U skladu s uzusima znanstvene metodologije nakon biografskih podataka samoga skladatelja autorice daju prikaz dosadašnjih istraživanja tematskog područja kojim su se u vidu znanstvenih i stručnih članaka same bavile, kao i njihova kolegica, istarska muzikologinja Ivana Gortan Carlin. Tematsko glazbenopovijesno istraživanje nadopunjeno je povijesnim istraživanjima i studijama drugih relevantnih autora koji su se bavili austrougarskom prošlošću Pule. Slijedi pregled izvora koji se sastoje od Lehárovih rukopisa i objavljenih izdanja skladbi iz pul-

skog razdoblja, napisa u tisku, memoara te dokumentarnih predmeta poput fotografija, razglednica, programa i drugog. Opisana metodologija rada na primarnoj i na sekundarnoj literaturi uključivala je analize skladbi, s posebnom pozornošću na opaske skladatelja ili prepisivača te na bilješke koje se tiču lokacije i datacije nastanka skladbi. Fokus autorica monografije bio je revizija postojećih popisa djela skladanih u pulskom razdoblju koji su obilovali oprečnim informacijama te se po analizi svih postojećih popisa i korekcijama podataka temeljenim u uvidima autografa i tiskanih skladbi načinio novi popis djela koji se nalazi na kraju monografije kao prilog broj 5. Taj popis čini ovu monografiju referentnom najnovijom literaturom za Lehárovo skladateljstvo za vrijeme boravka u Puli. O širokom arhivsko-istraživačkom zahvatu govori i konzultacija izvora u austrijskom i u njemačkom tisku iz Lehárova vremena, kao i uvid u memoare Lehárovih suvremenika. Za pohvalu je i osvješćivanje vrijednosti zbirke i materijala koje čuva Povijesni i pomorski muzej Istre i koje su u rasvjetljavanju kulturnog konteksta važnosti Mornaričkog orkestra i Mornaričkog kasina za Pulu s kraja 19. stoljeća autorice obilato koristile. Pregled svih navedenih izvora daje uvid u detaljnu predanost autorica zadatku u konzultiranju sve dostupne literature koja uključuje i njemačko govorno područje. To je samo po sebi razumljivo s obzirom na vremensko razdoblje austrougarske vladavine koje pokriva ova monografija. Popis konzultirane literature koji uključuje raspon od stotinu godina čini izvrsnu polazišnu točku za neka buduća istraživanja cjelokupnoga Lehárova djelovanja.

Prvo tematski radno poglavlje monografije naslovljeno je *Franz Lehár u Puli*. Kako bi autorice kulturno-povijesno te društveno-politički kontekstualizirale Pulu i kapelnika Lehára u povijesno razdoblje kraja 19. stoljeća, ovaj dio knjige vrlo su pregledno i logički podijelile na dva potpoglavlja naslovljena *Pula koncem 19. stoljeća: gospodarske, socijalne i kulturne prilike* te *Život najmlađeg kapelnika carske i kraljevske vojske u Puli*.

Za svakoga tko želi obogatiti svoje spoznaje i razumijevanje Pule kao multietničke i multikulturalne sredine, kako iz vremena kraja 19. stoljeća, tako i danas, vrijedno je pročitati prvo navedeno potpoglavlje jer na način koji je potkrijepljen argumentiranim povijesnim izvorima autorice jednostavno i pitko strukturiranim rečenicama čitatelja uvode u početnu poziciju mjesta Pula prije odluke Bečkog dvora da postane glavnom austrougarskom ratnom lukom. Nadalje, autorice daju uvid u gospodarski i, posljedično, kulturni razvoj ratnoga lučkog grada s priljevom i sastavom njegova stanovništva. Izgradnjom potrebne infrastrukture u vidu arsenala za ratne brodove, sustava fortifikacija, izgradnjom vojarni, škola, kuća za stanovanje, vrtova i parkova, banaka, hotela, kupališta, kavana i restorana te u konačnici kazališta i kasina Pula je »poprimila karakteristična obilježja velikih srednjoeuropskih urbanih središta« (str. 21).

Intenzivna izgradnja privukla je i brojne obrtnike iz cijele Monarhije, ali i iz unutrašnjosti Istre, Primorja i Dalmacije, »što je rezultiralo etničkom, kulturnom i jezičnom heterogenošću« (str. 22).

Tako su kozmopolitsku karakteristiku gradu davali već povijesno postojani Hrvati i Talijani uz brojne novopridošle Nijemce, Čehe, Slovake, Poljake, Ukrajince i Mađare. S obzirom na karakteristike odabranih zanimanja, trgovci, državni časnici i poduzetnici bili su uglavnom pripadnici talijanskog kulturnog kruga, dok su srednjoeuropski kulturni duh donosili mornarički časnici, pretežito austrijski Nijemci. Slavenski, uglavnom ruralni, etnički korpus činili su većinom radnici i mornari. Polarizacija stanovništva očitovala se u različitom socijalnom standardu koji se kretao u rasponu od lagodnog življenja i uživanja u gradskom životu do doslovnog preživljavanja. Ono što je važno za razumijevanje društvenih, pa posljedično i kulturnih odnosa u gradu navedenog sastava, bilo je nastojanje Monarhije u osiguravanju suživota svim navedenim društvenim i nacionalnim skupinama, što nije uvijek uspijevalo dosegnuti najvišu razinu i što je trajno obilježavalo pulsku političku svakodnevicu.

Autorice uvjerljivo uranjaju čitatelja u povijesni pulski vremeplov kako bi što razvidnije mogao razumjeti postojanje polarizacije kulturnih događanja te postojanje nekoliko kulturnih gradskih središta. Tako se opisuje inauguracija kazališta 1880. godine u Puli, onodobnog naziva Politeama Ciscutti, repertoar kojeg se sastavljao od gostujućih talijanskih i njemačkih kazališnih, opernih i operetnih družina, a publiku je činilo uglavnom talijansko građanstvo te mornarički časnici s obiteljima. Značajan dio kulturnih gradskih priredbi priređivala je i talijanska limena glazba koja je defilirala na promenačnim koncertima na otvorenome te u restoranima i kazalištu »izvođeci djela iz talijanske i njemačke glazbene baštine« (str. 27). Hrvatsko je stanovništvo svoje nasljeđe njegovalo uglavnom u čitaonicama gdje su se kroz razne oblike kulturno-prosvjetne djelatnosti promovirali hrvatski jezik i kultura. Priredbe su u čitaonicama najčešće bile u obliku zabave, plesa ili predavanja, a u knjizi se može saznati i informacija da je 1871. godine osnovan prvi hrvatski zbor u Istri kao i tamburaški sastav (str. 27).

Centralni objekt zabave i kulturno središte vojne elite, koju su uglavnom činili austrijski njemački časnici i njihove obitelji, bio je Mornarički kasino (*Marine Kasino*), smješten u parku u centru grada uz antičku jezgru, na rubu luke. Ova zgrada otvorena je 1872. godine (osam godina prije kazališta) »s ciljem poticanja društvenog i duhovnog života članova, unaprjeđenja pomorsko-znanstvenih spoznaja te priređivanja glazbenih, kazališnih i plesnih večeri« (str. 27). U kasinu je djelovalo i elitno zatvoreno časničko društvo naziva *Marinekasinoverein*. Kao ciljani centar društvenog okupljanja i kulturnog uzdizanja kasino je imao kavane, restorane, čitaonicu te veliku koncertnu dvoranu s klavirom u kojoj su se održavali koncerti, predstave i balovi. Prostor je bio uređen na način da se u najvažnijim prigodama za Monarhiju mogao u njemu, u društvu najviše elite, ugostiti i sam car

(*Kaiser*). U zgradi kasina nalazio se i orkestar ratne mornarice (Mornarički orkestar), isprva puhački, kasnije simfonijski, koji je imao značajnu društvenu ulogu u kulturnom životu grada. Dio Mornaričkog orkestra bila je i Gradska kapela, koja je naizmjenično s orkestrom Pješačke pukovnije i s talijanskom gradskom glazbom priređivala koncerte na otvorenom. Kulturno-glazbeni život grada bio je diferenciran na tri strane ovisno o nositeljima aktivnosti: Talijani, Slaveni (Hrvati i Slovenci) te austrijska populacija. Vrlo su često glazbeni život pratile nesuglasice uzrokovane političkim trzavicama i voljom za dominacijom pojedine strane, koje su se ipak o važnim prigodama za grad Pulu trebale zatomiti.

U tako vješto opisanu kulturno-političku sredinu kraja 19. stoljeća, u multietničku Pulu smješten je dolazak vojnog kapelnika Lehára, čijem je pulskom dvogodišnjem razdoblju posvećeno drugo potpoglavlje. Na temelju detaljno istraženih arhivskih podataka predstavljena su Lehárova glazbena iskustva u Lučenecu (boravište prije Pule), okolnosti i način izbora i njegova imenovanja za voditelja Mornaričkog orkestra u Puli 14. ožujka 1894. godine, zatim opis dolaska u Pulu, kao i detaljan opis sredine i prostora u kojem se odvijalo njegovo dvogodišnje glazbeno djelovanje. Svi opisi povijesnog konteksta popraćeni su arhivskim fotografijama s kraja 19. i početka 20. stoljeća koje svjedoče o Puli kao o glavnoj ratnoj austrougarskoj luci. Vrijednost ovoga poglavlja je spominjanje brojnih povijesnih osoba koje su bile djelatne u Austrougarskoj ratnoj mornarici te su u navedenom razdoblju boravile u Puli. Današnji tragovi prošlosti i svjedočanstva ovih osoba arhitektonska su baština Pule u vidu stambenih vila koje i danas nose njihova imena. Dodatna vrijednost monografije biografske su bilješke uz imena povijesnih osoba, što ovu knjigu čini vrijednim kulturološkim izvorom multidisciplinarnih podataka i informacija.

Za razumijevanje uvjeta rada mladoga kapelnika Lehára detaljno je opisan sastav Mornaričkog orkestra najveće austrougarske ratne luke (110 glazbenika), članovi kojega su bili profesionalni glazbenici obrazovani u školama »iz kojih su se regrutirali glazbenici ostalih sličnih vojnih orkestara pojedinih značajnih postrojbi austrougarske vojske« (str. 37). Takav orkestar nastupao je na balovima, na koncertima u kasinu i na otvorenome, uz porinuće brodova, na dočeku vojnih dužnosnika i samoga cara te, ovisno o potrebama repertoara, u opernim i operetnim kazališnim predstavama u kazalištu Politeama Ciscutti. Repertoar orkestra bio je sastavljen od potpurija, koračnica, polki, valcera, ali i simfonija, simfonijskih poema i drugih orkestralnih oblika.

Posebnost i vrhunac ovoga poglavlja čini, na temelju arhivskih dokumenata, detaljan opis dolaska njemačkog cara Vilima II. u Pulu te repertoar i način izvedbe glazbene svečanosti koja je bila upriličena povodom njegova dolaska. Izrazito su zanimljivi i opisi susreta kapelnika Lehára sa značajnim književnicima i skladateljima koji su u to vrijeme boravili i/ili djelovali u Puli (A. Smareglia, F. Falzari i dr.) i utjecali na oblikovanje njegove kulturne osobnosti te na daljnji skladateljski rad.

Za kreiranje cjelovite slike Lehárove osobnosti i njegova skladateljskog djelovanja autorice su knjigu opremile brojnim preslikama izrezaka iz periodike navedenog razdoblja, u kojima čitatelj može uočiti i potvrditi sve informacije koje su povijesnom i muzikološkom metodologijom iznesene u ovome interdisciplinarnom glazbenom i povijesnom prikazu.

Drugo tematsko poglavlje posvećeno je koncertima Mornaričkog orkestra pod Lehárovim vodstvom s posebnim fokusom na repertoarne značajke. Tako se iz razrade prikupljenog materijala, vrlo često iz najava ili osvrta na koncertna događanja u dnevnom tisku povodom boravka značajnih vojnih osoba u Puli, može jasno i pregledno saznati koje je koračnice, plesove, fantazije i potpurije te djela s programskim naslovima, dijelove iz opera i duhovne skladbe orkestar izvodio. U Lehárovo vrijeme Mornarički orkestar uglavnom nije nastupao u kazalištu Politeama Ciscutti (koje je bilo centar talijanske kulturne elite), kao ni sam Lehár, osim zabilježenog koncerta kada su gostujući solisti kazališta gostovali pod Lehárovim vodstvom na koncertu Mornaričkog orkestra u kasinu 1894. godine. Suradnja s kazalištem ipak je postojala u situaciji kada su 1895. godine premijerno izvedena i Lehárova djela. Temeljit arhivski rad i vrijednost ove knjige posebno se ističe u rekonstrukciji repertoara Mornaričkog orkestra na temelju objava u listu *L'Eco di Pola*, u kojem se detaljno izvještavalo o nedjeljnim koncertima na Rivi. Važnost Mornaričkog orkestra za pulski glazbeno-kulturni život bio je »u distribuciji i popularizaciji širokog repertoara skladbi te u glazbenoj edukaciji širih slojeva stanovništva« (str. 51). Što se repertoara tiče, za vrijeme Lehárova boravka u Puli Mornarički je orkestar često izvodio njegove koračnice, kao i popularne koračnice, valcere, fantazije i potpurije te druge programske i duhovne skladbe drugih, tada renomiranih, skladatelja.

Treće poglavlje posvećeno je Lehárovoj skladateljskoj djelatnosti za vrijeme boravka u Puli. Autorice su prilikom sastavljanja popisa skladbi konzultirale više dostupnih izvora i popisa (E. Dècsey, I. i E. Haffner, M. J. Uña Ruciero) te su usporedbom svih dostupnih izdanja i autografa, dopunile datacije i mjesto nastanka pojedinih djela. Uvidom u vrijeme i mjesto nastanka autorice su evidentirale to da se Lehárov skladateljski opus koji je nastao za vrijeme dvogodišnjeg boravka u Puli sastojao od repertoara svojstvenog za opus vojnih glazbenika (koračnice i salonski plesovi), kao i od sonatine za klavir, od ciklusa solo pjesama, od simfonijske poeme te od jedne opere. Upravo je pulsko razdoblje skladatelja Lehára locirano kao prijelomno formativno razdoblje (potvrđeno i citatima iz pisama roditeljima) u kojem se mladi skladatelj »lomio« između repertoara koji je bio nužan za njegovo zaposlenje vojnog kapelnika i želje za »ozbiljnim« skladateljskim ostvarenjima kojima je pretendirao u ciklusu solo pjesama, u simfonijskoj poemi i u operi. Kako bi potvrdile navedene tvrdnje, autorice su temeljem analiza glazbenih oblika i harmonijske, melodijske i ritmičke strukture navedenih skladbi uočile skladateljsku razvojnu nit te su odredile njegovu glazbenostilsku prepoznatljivost, ali i pripad-

nost profilacijama srednjoeuropskog glazbenog stila kraja 19. stoljeća (J. Strauss mlađi, ili Wagner-Smareglia skladateljske tendencije s bogatim kromatikama i romantičarskim orkestralnim bojama). Tako se skladateljski opus tematski analizirao unutar formi koračnica i plesova s posebnim osvrtom na valcer *Le belle polesane* op. 24, zatim na ciklus solo pjesama *Weidmannslicbe* op. 26 (uz detaljan uvid u njemački tekst i prijevod pjesama na hrvatski jezik), *Sonatine za klavir (All'antica)* op. 27, simfonijske pjesme *Il Guado* op. 29 te opere *Kukuška*, koja je u dijelovima izvedena na njegovu oproštajnom koncertu u Puli 1896. godine. Uz analizu navedenih djela tekst monografije dopunio se podacima o okolnostima nastajanja pojedinih skladbi, o problemima datacije, lociranja višestrukih izdanja, o podacima o komunikaciji Lehára s književnikom Felixom Falcarijem o nastanku solo pjesama i libreta za operu, o okolnostima dogovora i pripreme cjelovite praiizvedbe opere *Kukuška* (Budimpešta, Prag, Wrocław i konačno Leipzig) te o konačnoj odluci o napuštanju vojne službe i posvećivanju skladanju. Uz vrijedne i zanimljive arhivske podatke u monografiji se donose i preslike naslovnica notnih izdanja, stranice pojedinih analiziranih skladbi i preslike pojedinih stranica autografa. Sve navedeno čini cjeloviti interdisciplinarni uvid u Lehárovu skladateljsku osobnost te u okolnosti u kojima je postepeno ostvarivao svoju viziju o sebi kao »ozbiljnom« skladatelju.

Kako bi ispratile Lehárova skladateljska nastojanja koja su započela u pulskom razdoblju te uvele čitateljstvo u razumijevanje »znanog« operetnog Lehára autorice su oformile i četvrto poglavlje naslovljeno *Iz Pule u svijet: recepcija opere Kukuška (Tatjana) i prve operete*. Ovdje autorice prate recepciju, uspjeh i neuspjeh skladateljskog opernog prvijenca, koji je skladatelja »odveo na vrata operete« (str. 106), odnosno, kako se navodi: »[...] da je operni prvijenac prihvaćen kod kritike, njegova bi karijera imala posve drugačiju putanju« (str. 106).

Tekstni dio monografije završava potpoglavljem *Na novom putu: k opereti*, u kojem se uz tablicu svih skladanih opereta F. Lehár svrstava uz još dvojicu ključnih aktera bečke operete: Lea Falla i Oscara Straussa. Lehárovo pulsko razdoblje zaokruženo je njegovim pisanim svjedočanstvima izrečenima pred kraj života o sjećanjima na Pulu njegove skladateljske mladosti te o podacima o popularnosti i recepciji njegovih djela nakon njegova odlaska. Izvori o izvedbama brojni su članci iz listova *Il Giornaleto di Pola*, *Polaer Tagblatt* i *Hrvatski list*, koji svjedoče o povezanosti Lehárovih djela, pulskog kazališta i pulske publike (bilješka 210, str. 115). Lehára se Pula sjećala i u poratnom razdoblju, ali vrlo rijetko. Stoga je cilj autorica Lade Duraković i Marijane Kokanović Marković da ovim revidiranim i dopunjenim saznanjima potaknu izvedbe i revalorizaciju Lehárova skladateljskog opusa te da usmjere javnu i kulturnu pozornost na važnost proučavanja glazbene i kulturne baštine pulske prošlosti, ali i prošlosti kada je Pula kao carska austrougarska luka bila centar u kojem su se sastajale važne povijesne i kulturne osobe koje su obilježile glazbenu, vojnu i društveno-političku povijest srednje Europe na kraju 19. stoljeća.

Slijedom muzikološke metodologije, nakon analitičkog tekstnog dijela slijede prilozi: (1) pregled repertoara Mornaričkog orkestra (1894-1896) na osnovi napisa u listu *L'eco di Pola*, (2) popis skladatelja čija su djela bila na repertoaru Mornaričkog orkestra u Puli, (3) biografije manje poznatih skladatelja čija je djela izvodio Mornarički orkestar, (4) žanrovski pregled djela na repertoaru Mornaričkog orkestra u Puli i (5) popis djela skladanih u Puli.

Na samom kraju knjige posebna je vrijednost za inozemno čitateljstvo kratki prikaz sadržaja monografije na talijanskom, engleskom i na njemačkom jeziku. Slijede životopisi autorica (za Ladu Duraković na hrvatskom jeziku, a za Marijanu Kokanović Marković na nejasnoj kompilaciji hrvatskog i srpskog jezika, što je s obzirom na akribiju autorica i vrijednost sadržaja knjige trebalo urednički, odnosno lektorski i jezično ujednačiti) za koje je šteta da nisu također prevedeni na jezike na kojima je priređen i kratki sadržaj. Mala je urednička nepreciznost i nedostatak godine izdanja u impresumu monografije koja se može iščitati jedino iz predgovora, a koji opet potpisuju same autorice (2020).

Predgovor monografije obiluje zahvalama mnogim znanstvenim i umjetničkim stručnjacima iz područja muzikologije, književnosti, lingvistike, muzeologije i povijesnih znanosti, što upućuje na potrebe za takvim interdisciplinarnim suradnjama na istraživanjima kulturološko-muzikološko-povijesnog tipa kakva je i ova knjiga koju s jednakim zanimanjem mogu čitati stručnjaci, ljubitelji kulture, glazbe, povijesti te pulske talijanske i austrougarske prošlosti. S obzirom na bogatu opremu povijesnim fotografijama, preslikama autografa, notnih izdanja i povijesnih razglednica ova se monografija može ponijeti i kao suvenir koji na poetičan način kroz svoj dizajn i vizualnu opremljenost suptilno evocira bogatstvo kultura, glazbe i života te povijesnu važnost grada Pule za Austro-Ugarsku Monarhiju, u sastavu koje je bio krajem 19. stoljeća.

Tamara JURKIĆ SVIBEN
Zagreb